

Інші учасники кримінального провадження: проблеми правового статусу та класифікація

Віктор Бриков

аспірант, Херсонський державний університет Міністерства освіти і науки України, м. Херсон, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0009-0009-4416-9477>, e-mail: brykovvictor@gmail.com

Василь Стратонов

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет Міністерства освіти і науки України, м. Херсон, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7548-0630>, e-mail: Stratonov@ksu.ks.ua

Досліджено поняття та класифікацію інших учасників кримінального провадження, зокрема свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів та понятих. Проаналізовано проблеми їх правового статусу, гарантій реалізації процесуальних прав і визначено напрями вдосконалення законодавства України.

Ключові слова: кримінальне провадження; інші учасники; процесуальний статус; права; гарантії; перекладач; експерт; заявник; спеціаліст.

Other Participants in Criminal Proceedings: Issues of Legal Status and Classification

Viktor Brykov, Vasyl Stratonov

The abstract examines the concept and classification of other participants in criminal proceedings, in particular witnesses, experts, specialists, interpreters and witnesses. It analyses issues relating to their legal status and guarantees for the exercise of procedural rights, and identifies areas for improvement in Ukrainian legislation.

Keywords: criminal proceedings; other participants; procedural status; rights; guarantees; interpreter; expert; applicant; specialist.

Ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) визначає одним із ключових завдань кримінального процесу охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження [1]. У цьому контексті особливе значення має визначення правового статусу так званих інших учасників кримінального провадження, які, не будучи належними до процесуальних сторін та не будучи представниками публічної влади, виконують важливі функції, спрямовані на встановлення об'єктивної істини

в кожному конкретному провадженні. До категорії інших учасників кримінального провадження, відповідно до п. 5 гл. 3 КПК, належать: заявники, цивільні позивачі та відповідачі та їхні представники (законні представники), представники юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, треті особи, щодо майна яких вирішується питання про арешт, а також свідки, перекладачі, експерти, спеціалісти, представники органу пробації, секретар судового засідання та судовий розпорядник [1].

За наявності такої значної кількості осіб, чий права, свободи та законні інтереси тим чи тим чином можуть бути порушені в межах кримінального провадження, необхідно комплексно аналізувати процесуальні гарантії таких учасників, оскільки від належного забезпечення їхніх прав залежить ефективність досудового розслідування, кримінального судочинства, рівень дотримання принципів кримінального провадження, а також довіра суспільства до правосуддя загалом. Водночас залишаються дискусійними та потребують наукового осмислення питання щодо чіткого визначення статусу та обсягу прав зазначених осіб.

Інші учасники кримінального провадження формують окрему, неоднорідну категорію процесуальних суб'єктів, які не належать до сторін у класичному розумінні, але виконують важливі допоміжні та захисні функції в процесі кримінального судочинства.

У науково-правовому вимірі доцільно розглядати інших учасників крізь призму їхньої юридичної природи та функціональної ролі, зокрема в доказуванні. А. Столітній зазначає, що *«інші учасники кримінального провадження, як група системно-структурної конструкції суб'єктів кримінального провадження не мають однорідної структури. Деякі її суб'єкти в силу специфіки процесуального статусу формують локальні конструкції всередині групи»* [2].

Ураховуючи зазначене, на нашу думку, корисно було би провести певну класифікацію таких суб'єктів

кримінального процесу за декількома критеріями з метою точнішого теоретичного осмислення їхнього місця в системі кримінальних процесуальних правовідносин. Так, деякі з інших учасників є «матеріально зацікавленими» суб'єктами, оскільки їхні особисті або майнові права прямо зачіпаються у процесі (цивільний позивач, цивільний відповідач та треті особи, щодо арешту майна яких вирішується питання про арешт). Ці учасники мають право на участь у провадженні, заявленні й дослідженні доказів, оскарженні процесуальних рішень і ознайомленні з процесуальними документами. Інші суб'єкти виконують суто функціональні ролі в забезпеченні доступу до інформації або фіксуванні процесуальних дій тощо. Так, перекладачі забезпечують мовну доступність для учасників провадження, поняті засвідчують фактичний стан речей під час оглядів, обшуків, арештів або інших слідчих дій. Носіями спеціальних знань є експерти та спеціалісти, які у процесі виконання експертних досліджень мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, заявляти клопотання про додаткові дослідження та бути присутніми під час проведення процесуальних дій щодо предмета експертизи. До того ж закон установлює обмеження щодо сумісності, незалежності та кваліфікаційних вимог, покликаних гарантувати об'єктивність і науково-технічну якість висновків зазначених суб'єктів.

Правовий статус «репрезентативних» (представницьких) суб'єктів, зокрема представників цивільних

позивачів, відповідачів та представників юридичних осіб, характеризується ширшим обсягом процесуальних прав порівняно з функціональними учасниками: вони мають право ініціювати й підтримувати цивільні позови в межах кримінального провадження, користуватися доказовими засобами, заявляти клопотання й оскаржувати процесуальні дії, а також доводити свої позиції в порядку, передбаченому КПК. Водночас заявник як окремий учасник провадження має специфічні процесуальні гарантії, зокрема право на отримання підтвердження про прийняття його звернення та витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань, що забезпечує мінімальний рівень інформаційної захищеності ініціатора повідомлення про кримінальне правопорушення.

Як влучно підкреслює С. Паршак, *«ефективність діяльності держави у сфері кримінального судочинства полягає у тому, що вона не тільки проголошує права людини, а й забезпечує необхідним механізмом їх реального здійснення. Цей механізм охоплює процес, починаючи з моменту створення умов для належної реалізації особою своїх прав, після трансформується в охорону прав кожного учасника кримінального провадження, та у разі порушення, або погрозу порушення даних прав — у захист прав»* [3]. Адаптуючи цю думку до контексту розглядуваної нами теми, зазначимо, що найсуттєвіша теоретична й прикладна проблема, що впливає з неоднорідності категорій інших учасників кримінального провадження, полягає в диференціації

процесуальних гарантій і механізмів захисту відповідно до характеру активності процесуальної участі та ступеня ризику порушення прав і законних інтересів суб'єктів. Так, у випадку свідків і експертів на практиці фіксуються численні виклики: ризику тиску, відсутність достатніх програм захисту, дефіцит механізмів матеріальної компенсації за витрати, пов'язані з участю у провадженні. Також існують проблеми, пов'язані з неналежною кваліфікацією перекладачів у випадках рідкісних мов, що створює загрозу формальності та непридатності перекладу як процесуального інструмента й, відповідно, порушення права на справедливий суд осіб, що не знають або недостатньо знають мову судочинства. Недостатня уніфікація процедур залучення експертів і спеціалістів, а також різна природа процесуальних прав та обов'язків призводять до правової невизначеності та упередженої або фрагментарної практики застосування норм у кримінальному судочинстві.

На думку В. Черванука, *«важливим напрямом забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є розвиток законодавства, що дозволяє усунути прогалини, неточності, суперечності правового регулювання не лише порядку проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а й механізму такого забезпечення, зокрема через належне встановлення елементів процесуального статусу такої особи»* [4].

Погоджуючись із наведеним міркуванням та розвиваючи його, зазначимо, що з огляду на наведене, нормативно-правове регулювання статусу інших учасників кримінального провадження має спиратися на принципи диференціації за функціональною ознакою із забезпеченням чіткої регламентації процесуальних прав і обов'язків, установлення мінімальних кваліфікаційних стандартів для експертно-перекладацького корпусу та забезпечення адекватних механізмів захисту й підтримки для тих категорій, чиї права найбільш вразливі.

Практична користь такої класифікації виявляється у формуванні адекватних процедур залучення, процесуальної участі та контролю за повноваженнями учасників, у визначенні диференційованих гарантій безпеки для свідків і експертів, а також у створенні підстав для вдосконалення судової практики й освітніх програм для правників, зокрема, працівників правоохоронних і судових органів.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651–VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.09.2025).
2. Столітній А. В., Каланча І. Г. Інші учасники кримінального провадження в системі суб'єктів кримінального процесу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 6 (3). С. 120—124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_6%283%29__30 (дата звернення: 17.09.2025).
3. Паршак С. А. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 157—162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_7_29 (дата звернення: 17.09.2025).
4. Черванчук В. Забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. DOI: 10.32837/yuv.v0i3.2203 (дата звернення 17.09.2025).